

Marta Kwella*

Upowszechnianie koncepcji Planu Daltońskiego na świecie w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku

Popularizing the Dalton Plan in the 1920s and 1930s all Over the World

Abstract: This article discusses different ways Dalton Plan has developed around the world since the time it was introduced in the Dalton School in the United States in 1920. We owe it to Helen Parkhurst, who introduced thousands of teachers and educators to this ingenious teaching style. Over many years, she worked hard and willingly shared her knowledge and experience gained during her distant journeys to exotic countries. This article is a continuation of a discussion about the foundations of this innovative movement in early education, known across the world, and pedagogy of Dalton Plan I have introduced in the previous part.

Keywords: Helen Parkhurst, Dalton Plan, global development of the Dalton Plan

* Marta Kwella (ORCID: 0000-0003-4397-2558; Uniwersytet Łódzki, kontakt: marta.kwella@now.uni.lodz.pl)

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie procesu internacjonalizacji Planu Daltonskiego w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. oraz przedstawienie roli, jaką Helen Parkhurst odegrała w jego globalnej popularyzacji. Obecnie, gdy edukacja zwraca się ku potrzebom dziecka i ku jego rozwojowi w sposób holistyczny, warto ponownie przyrzeć się idei, która niemal sto lat temu proponowała nowatorskie podejście do nauczania i wpłynęła na zmianę szkolnictwa oraz myślenia o szkolnictwie niemal w całej Europie oraz wielu odległych zakątkach świata. Opracowanie oparte jest na wybranych dokumentach źródłowych, relacjach teoretyków i praktyków edukacji współczesnych Helen Parkhurst, a także na późniejszych publikacjach poświęconych praktycznemu wdrażaniu Planu w różnych częściach świata, m.in. w Wielkiej Brytanii, Holandii, Chinach, Japonii i Hiszpanii¹. W artykule podjęto próbę ukazania nie tylko zasięgu geograficznego wdrożeń, ale też kontekstu społeczno-kulturowego, w jakim następowały, oraz przeszkód napotykanych w ich implementacji.

Plan Daltonski jako swoisty eksperyment został uruchomiony w 1920 r. w High School w Dalton, w stanie Massachusetts, przez nauczycielkę Helen Parkhurst. Stał się alternatywą dla homogenicznego ówczesnego szkolnego systemu klasowego. Jest to koncepcja edukacji podkreślającej wolność, samodzielność i indywidualizację pracy uczniów skupionych na współdziałaniu. Kilka elementów uważa się za charakterystyczne dla tej metody. Należą do nich m.in.: przekształcenie sal lekcyjnych w wyspecjalizowane laboratoria dla każdego przedmiotu; przekształcenie lekcji i tematów w działania wykonywane przez każdego ucznia indywidualnie i we własnym tempie; zachęcanie do osobistej odpowiedzialności poprzez tworzenie kontraktów określających zadania, które uczniowie zobowiązali się wykonać w danym okresie, a następnie przez nich podpisywanych; opracowanie systemu wykresów i testów do pomiaru postępów indywidualnych i grupowych².

1 S. Dewey, *The Dalton Laboratory Plan*, USA 1922; Y. Zhou, P. van der Ploeg, *The Dalton Plan in Modern China: Rising in Spirit Yet Failing to Become a System*, „Paedagogica Historica”, 61 (2025) nr 4, s. 552–569, DOI: 10.1080/00309230.2025.2459174; M. M. del Pozo Andrés, A. S. Braster, *The Dalton Plan in Spain: Reception and Appropriation*, „Revista de Educación”, 377 (2017) s. 113–134, DOI:10.4438/1988-592X-RE-2017-377-355.

2 M. M. del Pozo Andrés, A. S. Braster, *The Dalton Plan in Spain*, s. 118.

Należy zauważyć, że omawiana koncepcja, aczkolwiek wywołująca entuzjastyczne zainteresowanie wśród współczesnych jej zwolenników, znajdowała także wnikliwych krytyków, m.in. amerykańską nauczycielkę i publicystkę Marion C. Sheridan, znaną z analizy i oceny nowatorskich metod nauczania wczesnych dekad XX w. – w tym Planu Daltonskiego. Jej ważny wkład do tego zagadnienia to tekst opublikowany w 1926 r., zatytułowany *An Evaluation of the Dalton Plan* w czasopiśmie „The English Journal”³. Artykuł ten skupiał się na ocenie skuteczności i wyzwaniach implementacji Planu Daltonskiego w edukacji języka angielskiego.

W dalszej części publikacji poświęcę uwagę bezpośrednim zdarzeniom, przyczyniającym się do upowszechniania wspomnianej koncepcji, w których z wielkim zaangażowaniem uczestniczyła sama Helen Parkhurst. Twórczyni nie mogła przewidzieć, że jej Plan będzie wykorzystywany również po drugiej stronie oceanu – w Europie, a szczególnie w Wielkiej Brytanii, która – jak się okazało – stała się podatnym gruntem dla jej działalności, i że dziesiątki (jeśli nie setki) szkół na całym świecie będą korzystały z Planu Laboratoryjnego. W krótkim czasie edukacja daltońska rozprzestrzeniła się globalnie, a od 1922 r. do połowy lat trzydziestych XX w. zainteresowanie tą pedagogiczną koncepcją Parkhurst okazało się bezprecedensowe⁴. Lata dwudzieste XX w. to czas reform, eksperymentów i demokratyzacji edukacji, ale też pierwszych oznak ideologizacji w systemach oświaty. Był to okres, gdy powstawały fundamenty nowoczesnej szkoły – bardziej skoncentrowanej na dziecku i jego potrzebach.

Wizytacje i szkoły eksperymentalne

Niezwykle dynamiczne rozpowszechnianie się Planu Daltonskiego zaczęło się w 1920 r., gdy do szkoły średniej w Dalton przybyła grupa angielskich nauczycieli. Szczególną rolę odegrała Belle Rennie⁵ – doświadczona nauczycielka, pedagog i działaczka edukacyjna, zwolenniczka metody Montessori dla małych

3 M. C. Sheridan, *An Evaluation of the Dalton Plan*, „The English Journal”, 15 (1926) nr 7, s. 507–514.

4 R. Berends, *Helen Parkhurst. Grondlegster van het daltononderwijs*, Deveter 2011, s. 142.

5 Właściwie Isabella Southern „Belle” Moorhouse Rennie (ur. 17 lutego 1875 r. w Westoe, zm. 11 kwietnia 1966 r. w Royal Tunbridge Wells).

dzieci, poszukująca sposobów na poprawę jakości edukacji dla starszych dzieci. To ona po powrocie do Wielkiej Brytanii napisała znamienity artykuł o Planie Laboratoryjnym i opublikowała go 6 maja 1920 r. w londyńskim „Times Educational Supplement”. Swoją relację kontynuowała potem w dłuższym raporcie z 27 maja. Ku swojemu zaskoczeniu, Rennie została zasypana prośbami o więcej informacji na temat tego amerykańskiego eksperymentu. Owa tematyka wzbudziła na tyle duże zainteresowanie, że poświęcano jej znaczną uwagę w wielu czasopismach. Tylko w ciągu dwóch lat – od marca 1921 do marca 1923 r. – w czasopiśmie „Times Educational Supplement” ukazało się aż 30 recenzji i raportów dotyczących Planu Daltonskiego⁶. Znany ówczesny amerykański psycholog Frederic Burk – pionier indywidualizacji nauczania promujący model, w którym każdy uczeń pracuje w swoim tempie i zgodnie z własnym poziomem zaawansowania – a później gorący zwolennik i obserwator pracy Parkhurst – o środowisku angielskich nauczycieli otwartych na propozycje twórczyni Planu Daltonskiego wypowiedział się następująco:

To śmieszna rzecz, czyż nie, [...] że Anglia, tak często uważana za bezna-dziejnie konserwatywną, niemniej jednak pojmuję wagę tego dydaktycznego problemu, jak niewielu ludzi wydaje się dużo bardziej gotowa, by poważnie rozważać dosyć radykalne zmiany⁷.

Dowodem była kolejna placówka, która wypróbowała Plan Daltonski, czyli Szkoła dla Dziewcząt w Londynie (pierwotnie założona w 1906 r. w Stockwell Secondary School for Girls, a w 1913 r. przeniesiona do Streatham pod nazwą County Secondary School). Rosa Bassett, dyrektorka szkoły, okazała się wielką entuzjastką koncepcji Helen i mimo niesprzyjającego czasu, bo nadchodzącego końca roku szkolnego, na miesiąc przed wakacjami, diametralnie postanowiła zmienić organizację szkoły. Ten próbny miesiąc był tak udany, że latem 1920 r. Bassett i jej pracownicy przygotowali więcej zadań, by kontynuować Plan, gdy rozpocznie się następny rok szkolny. W owej szkole, podobnie jak w Dalton, część

6 P. van der Ploeg, *The Salient History of Dalton Education in the Netherlands*, „History of Education”, 43 (2014) nr 3, s. 372, DOI: 10.1080/0046760X.2014.887792.

7 List Frederica Burka do Helen Parkhurst, 1 grudnia 1922, w: D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, Connecticut 1983, s. 205.

dnia została przeznaczona na naukę indywidualną, a część – na pracę z nauczycielem. W Streatham uczniowie otrzymywali miesięczne zadania i mogli swobodnie planować pracę własną przy minimalnej pomocy wychowawcy. Pod koniec miesiąca każda klasa otrzymywała test z materiału zawartego w programie nauczania. Uczniowie musieli go zaliczyć, żeby rozpocząć pracę nad kolejnymi zadaniami. Akcentowano umiejętność uczenia się, a nie samo przyswajanie faktów. Bardziej zwracano uwagę na rozwijanie samodyscypliny i dokonywanie samodzielnych wyborów, niż na bezmyślne wykonywanie zadań stawianych uczniowi przez autorytety. Pod koniec pierwszego roku pracy – zgodnie z koncepcją Parkhurst – Bassett umożliwiła zwiedzanie szkoły osobom zainteresowanym Planem Daltońskim. Amerykański pedagog, Carleton Washburne, który również tam przybył, żeby dowiedzieć się, w czym rzecz, później napisał:

My, w Ameryce, ledwie wiedzieliśmy, że Dalton istniało, nie mówiąc już o tym, że nie wiedzieliśmy o jego eksperymentach edukacyjnych, dopóki praca panny Bassett w Anglii nie stała się szeroko znana. Plan Daltoński jest prawdziwą częścią nowego ruchu edukacyjnego. Charakteryzuje się on wysiłkiem, aby zapewnić bardziej naturalny rozwój i większą swobodę dla każdego dziecka. Plan rozwija poczucie odpowiedzialności, zachęca do inicjatywy i samodzielności, podejmuje zdecydowane kroki w kierunku dostosowania szkoły do indywidualnych różnic dziecka; i robi to wszystko w sposób tak prosty, że każda szkoła może go łatwo przyjąć⁸.

Szkoła średnia w Dalton doczekała się wielu wizyt, opisów, ocen i komentarzy. Uczynił to m.in. Ernest D. Jackman, dostarczając pierwszej relacji z wdrożenia Planu w szkole średniej, jeszcze przed publikacją samej autorki. Dokumentalista eksperymentu, dostrzegając potencjał tej metody, wskazał ponadto na kwestię istotną – poczucie sukcesu ucznia. Zauważył, że uczniowie zdolni nie muszą już być powstrzymywani przez sztywność programu, natomiast uczniowie o zdolnościach zaniżonych będą mogli kontynuować naukę bez zagrożenia porażką oraz intensywniej korzystać z pomocy i inspiracji nauczyciela⁹.

8 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 130.

9 E. D. Jackman, *The Dalton Plan*, „The School Review”, 28 (1920) nr 9, s. 693, DOI: 10.1086/437286.

Ważne publikacje i pierwsze Stowarzyszenie Dalton

W czasie, gdy Plan Daltonowski rozprzestrzeniał się w Europie (głównie dzięki działalności Rosy Bassett i Belle Rennie¹⁰), Helen Parkhurst między 2 lipca a 6 sierpnia 1921 r. opublikowała w angielskim „Times Educational Supplement” sześć artykułów o Planie Laboratoryjnym. Wywołały one szeroki odzew zwolenników i przeciwników. Parkhurst widziała, że jej koncepcja wymaga wielu konsultacji z nauczycielami praktykami, dlatego już w 1921 r. zostało w Wielkiej Brytanii powołane Stowarzyszenie Daltonowskie z inicjatywy Belle Rennie, która została jego sekretarzem. Stowarzyszenie odegrało istotną rolę w upowszechnianiu Planu Daltonowskiego w Europie, działało jako platforma wymiany doświadczeń między nauczycielami stosującymi Plan i organizowało szkolenia, warsztaty, prelekcje oraz konferencje edukacyjne (np. spotkania z Parkhurst w 1921 r.), wydawało materiały pomocnicze dla nauczycieli (m.in. broszury z instrukcjami i zadaniami). W późniejszym czasie wspomniane tu artykuły stały się podstawą książki, której Helen nie miała ochoty pisać (ten czas wolą spędzić w szkole z nauczycielami i uczniami, by doskonalić koncepcję), ale zapotrzebowanie na wiedzę o Planie Daltonowskim było ogromne. Dlatego Evelyn Dewey – amerykańska pedagog, badaczka i popularyzatorka, a prywatnie córka Johna Deweya, jednego z najważniejszych filozofów i reformatorów edukacji w XX w. – mając merytoryczny kontakt z Parkhurst i po przeprowadzeniu wielu obserwacji oraz wywiadów z nauczycielami, opublikowała w styczniu 1922 r. w Nowym Jorku monografię dotyczącą edukacji daltonowskiej: *The Dalton Laboratory Plan*¹¹. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie osobiste wizytacje w szkołach eksperymentalnie zakładanych w Massachusetts czy w Londynie oraz w szkole Parkhurst w Nowym Jorku.

Helen Parkhurst swoją książkę opublikowała dużo później, w październiku 1922r. w Londynie. Pozycja nosiła tytuł *Education on the Dalton Plan*¹². Właśnie z powodu miejsca wydania tej publikacji długo utrzymywało się przekonanie,

10 H. Parkhurst, *Wykształcenie według planu daltonowskiego*, wstęp T. P. Nunn, uzupełn. sprawozdaniami R. Bassett i in., tł. Z. Umińska, H. E. Kennedy, wstęp do pol. wyd. T. P. Nunn, wstęp B. Rennie, Lwów–Warszawa 1928, s. 8; wyd. oryginalne: H. Parkhurst, *Education on the Dalton Plan*, wstęp T. P. Nunn, Londyn 1922.

11 E. Dewey, *The Dalton Laboratory Plan*.

12 H. Parkhurst, *Education on the Dalton Plan*, London 1922.

że Parkhurst jest Angielką. Opis teorii zajął 124 strony – nieco ponad połowę książki, a resztę wypełniły prace Rosy Bassett i Johna Eadesa (kierownika szkoły w Leeds), w których każde z nich napisało o eksperymentach przeprowadzonych w swoich placówkach. Ostatnie 40 stron wypełniły załączniki zawierające przykłady zadań¹³. Pierwsza część książki – opisująca powstanie Planu Daltonskiego i jego zasady – była od lat prawie kompletna. Świadczy o tym długi list, który autorka napisała do Burka jeszcze w 1916 r.: „Mogłabym z łatwością napisać książkę o tym całym planie”¹⁴. Ten moment nadszedł pięć lat później. Parkhurst i Angielskie Stowarzyszenie Daltonskie zostali zasypani prośbami o informacje. Twórczyni koncepcji przeżywała pedagogiczną koniunkturę¹⁵.

Książka Parkhurst w ciągu sześciu miesięcy została przetłumaczona na 14 języków¹⁶. Dzięki gotowym narzędziom, zaprezentowanym w drugiej części, była bardziej przewodnikiem metodycznym, ułatwiającym rozpoczęcie pracy zgodnie z założeniami planu niż publikacją naukową. W krytycznych opiniach badaczy kilkakrotnie pojawiał się zarzut braku w pracach Parkhurst teoretycznych podstaw. W książce rzeczywiście niewiele znajduje się naukowych tez podbudowujących opisaną praktykę. Twórczyni koncepcji powołuje się jedynie na idee Edgara Jamesa Swifta, wybitnego amerykańskiego psychologa i pedagoga z przełomu XIX i XX w., który w istotny sposób wpłynął na rozwój edukacji i psychologii stosowanej w praktyce, a którego podziwiała, jego zaś praca *Mind in the making*¹⁷ wywarła na niej ogromne wrażenie i stała się początkiem idei tworzenia laboratoriów.

Konferencje i wykłady

Szkoły „daltonizowały się” niemal z dnia na dzień, jak słusznie zauważa Diana Lager w swojej rozprawie doktorskiej, a brytyjscy naukowcy, wygłaszając przemówienia i tworząc piśmiennictwo, podsycali zainteresowanie Planem

13 R. Berends, *Helen Parkhurst*, s. 146.

14 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 124.

15 R. Berends, s. 145.

16 Tamże, s. 147.

17 E. J. Swift, *Mind in the Making: a Study in Mental Development*, New York 1908.

Daltonskim. Angielskie Stowarzyszenie Dalton sponsorowało pierwsze tournée Parkhurst po Wielkiej Brytanii w 1921 r.¹⁸ W Londynie wygłosiła serię wykładów, podczas których – każdorazowo – całą salę wypełniali entuzjaści jej koncepcji. Konferencje odbywały się w szkołach i na uniwersytetach. Zależało jej na spotkaniach zarówno z nauczycielami praktykami, jak i z naukowcami. Odwiedziła Manchester, Leeds, Bradford, Petersfield i Stratford-upon-Avon. Od tego momentu rozpoczął się piętnastoletni okres, podczas którego podróżowała po świecie, by wygłaszać wykłady, odwiedzać szkoły i wspierać nowe inicjatywy. Równolegle – poprzez artykuły, liczne prelekcje i szkolenia – upowszechniała swoją ideę w kraju. W 1922 r. Parkhurst prowadziła letni kurs w Londynie i wzięła udział w dużej Konferencji Daltonskiej w Bristolu¹⁹. Rok 1923 spędziła na wykładach i warsztatach na Uniwersytecie Wisconsin oraz Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku²⁰.

Od połowy marca do połowy maja 1924 r. podróżowała po Japonii. Zaproszenie dla Parkhurst pochodziło od rządu, a zostało przekazane przez Cesarstwo Japońskie Stowarzyszenie Edukacyjne. Prezes Stowarzyszenia, dr Masataro Sawayanagi, był również dyrektorem znanej szkoły Seijo w Tokio. Wielu uczniów tej placówki okazało się synami członków parlamentu²¹.

W 1925 r. – na zaproszenie Society for Advancement of Culture and Learning – Parkhurst przebywała z wykładami, konferencjami i spotkaniami przez siedem tygodni w Chinach²². W następnym roku odbyła kolejną podróż do Wielkiej Brytanii z wykładami prowadzonymi w Stowarzyszeniu Dalton, oraz spędziła kilka dni w letniej szkole dla nauczycieli w Gipsy Hill Railway College w Norwood w Szwecji. W 1926 i w roku kolejnym poprowadziła dwie edycje letniego kursu o Planie Daltonskim na Uniwersytecie Ohio²³.

W 1928 r. twórczyni nowej idei pedagogicznej otrzymała zaproszenie do Chile, gdzie postępował proces całkowitej reorganizacji systemu edukacyjnego. Popro-

18 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 129.

19 R. Berends, *Helen Parkhurst*, s. 147.

20 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 197.

21 Tamże, s. 141.

22 R. Berends, *Helen Parkhurst*, s. 147.

23 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 197.

szoną ją o pomoc we wprowadzeniu Planu Daltońskiego. Osobiście jednak do Chile nie wyjechała, co potwierdza kronika Dalton 100²⁴ (była tylko obecna we wczesnych fazach podróży), lecz delegowała tam Miss Keefe Durham, która spędziła w tym kraju około pół roku, zakładając Dalton School i szkoląc lokalnych nauczycieli do praktycznego stosowania Planu Daltońskiego.

Pierwsza daltońska szkoła w Chile powstała w Santiago, stolicy kraju. Było to w ramach tzw. Escuela Experimental de Niñas (Szkoła Eksperymentalna dla Dziewcząt), gdzie Miss Keefe przez około trzy miesiące prowadziła szkolenia i organizowała „laboratoria” edukacyjne według Planu Daltońskiego. Koncepcja została wdrożona 5 sierpnia 1929 r., a po czterech miesiącach oceniono, że 90% uczennic ukończyło wszystkie zadania, co uważano za potwierdzenie skuteczności nowego modelu nauczania. Następnie w 1929 r., z powodu budowy nowej szkoły daltońskiej w Nowym Jorku, Helen odwołała podróż do Indii. Nowatorski budynek, postawiony specjalnie dla potrzeb tej szkoły, ucieleśniał jej filozofię edukacji i odzwierciedlał przekonanie, że „dzieci zasługują na to, żeby pracować w środowisku, które jest zarówno odpowiednie dla ich potrzeb, jak i estetycznie satysfakcjonujące”²⁵.

W sierpniu 1929 r. Parkhurst spędziła czas w Danii na zaproszenie Międzynarodowego Stowarzyszenia Nowej Edukacji, które zostało założone przez takich innowatorów edukacji, jak Adolphe Ferrière, Jean Piaget, Ovide Decroly, William Boyd i Harold Rugg²⁶. W dniu 6 sierpnia 1932 r. wzięła udział – jako główny prelegent – w Światowej Konferencji w Nicei. Jej wykład dotyczył przede wszystkim fundamentów oraz praktycznego zastosowania Planu Daltońskiego i był jednym z najważniejszych momentów jego międzynarodowej promocji, zwłaszcza w Europie. Podkreśliła w nim praktyczne korzyści i możliwości reformy systemu szkolnego, które odpowiadały na wyzwania edukacji XX w.

Rok 1933 Parkhurst przeznaczyła na studiowanie psychologii z Alfredem Adlerem w Nowym Jorku. W następnym, 1934 r. z Johnem Deweyem uczestniczyła w konferencji w RPA, która to pomogła wprowadzić i utrwalić progresywne metody edukacyjne w południowej Afryce, gdzie spotkały się one

24 100 *The Dalton School*, www.dalton100.org, dostęp: 30.06.2025.

25 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 139.

26 R. Berends, *Helen Parkhurst*, s. 148.

z mieszanym odbiorem – od entuzjazmu w środowisku uczniów – po opór konserwatywnych elit. Kiedy Dewey zachorował i nie mógł wygłosić mowy inauguracyjnej, na swoją zastępczynię wybrał właśnie Helen. Zaprezentowała ona wykład pod tytułem „Kultura rytmu pracy a rozwój osobowości”²⁷.

W dwa lata później, w Japonii, odbyła się światowa konferencja „New Education Fellowship” (1935 r.) z udziałem Parkhurst, na którą zaproszono ją jako gościa honorowego, mimo że od czasu pierwszej wizyty w Japonii w 1924 r. odwiedzała ten kraj kilkukrotnie. Natomiast w 1937 r. cesarz Hirohito uhonorował ją za wkład w rozwój edukacji w swoim kraju²⁸.

Plan Daltonowski w Japonii, Chinach i Rosji

Upowszechnianie autorskiej koncepcji edukacyjnej wymagało bardzo licznych i długich, a także odległych podróży, na jakie zdecydowała się Parkhurst. Pierwszy jej pobyt w Japonii był konsekwencją wizyt studyjnych zorganizowanych w 1922 r. w Europie i Ameryce przez dr. Sawayanagiego, byłego wiceministra edukacji i rektora uniwersytetów w Kioto i Tōhoku. On i jego współtowarzysze odwiedzili Szkołę Uniwersytetu Dziecięcego prowadzoną przez Parkhurst w Nowym Jorku. Magazyn „The Times” w dodatku edukacyjnym napisał, że:

japońska komisja powołana do odbycia trzyletniej podróży po świecie w poszukiwaniu postępowej pracy w edukacji zapisała w protokole swój wniosek, że Szkoła Uniwersytetu Dziecięcego w Nowym Jorku, prowadzona przez pannę Parkhurst, jest najbardziej wartościowym i ważnym wkładem w postęp edukacyjny, jaki widzieli podczas trzech lat podróży, obserwacji i badań²⁹.

Wkrótce potem pojawili się inni goście z Japonii, m.in. prof. Obara Konishi i Isao Yoshida – dyrektor szkoły dla dziewcząt w Kumamoto, która stała się pierwszą szkołą średnią w Japonii stosującą w praktyce zasady Planu Dalton-

27 Tamże.

28 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 198.

29 Tamże, s. 142.

skiego. Yoshida, poprzez publikacje na temat wykorzystania nowatorskiej koncepcji w jego szkole, stał się jednym z zagorzałych zwolenników Planu³⁰. Japonię zalała w tym czasie fala gigantycznego entuzjazmu dla koncepcji daltonskiej. Kolejna zaplanowana przez Helen podróż do Japonii nie została ani odwołana, ani przełożona, mimo że w 1923 r. rejon Tokio–Jokohama uległ katastrofalnemu zniszczeniu w wyniku trzęsienia ziemi. Twórczyni programu w ciągu miesięcznego pobytu przejechała cztery tysiące mil i wygłosiła około 50 wykładów³¹.

W ten sposób idee Helen Parkhurst mogły dotrzeć do japońskich pedagogów. Generowały nowy sposób myślenia o edukacji w czasie, gdy tradycyjne wzorce nauczania nie były już wystarczające, by sprostać potrzebom kraju przekształcającego się w nowoczesną potęgę przemysłową i polityczną. Japonia była zainteresowana edukacją opartą na zasadach wolności, a także metodami umożliwiającymi kształtowanie środowiska szkolnego opartego na szacunku dla indywidualności i trosce o osobę jako istotę społeczną³². Klimat podróży, wykładów, spotkań z pedagogami, rodzicami i wpływowymi postaciami z obszaru edukacji japońskiej zapowiadał temu projektowi niebagatelną przyszłość.

Z kolei w Chinach koncepcję Planu Daltonskiego zainicjował sam John Dewey. Odpowiadając na zainteresowanie chińskich pedagogów amerykańskimi osiągnięciami, wysłał im egzemplarz książki Helen. Ona sama zaś otrzymała zaproszenie od Society for Advancement of Culture and Learning, organizacji założonej w 1921 r. przez Johna Deweya. Parkhurst była pierwszą kobietą, która została oficjalnie zaproszona do Chin. Przyjęła to zaproszenie w 1925 r., mimo że toczyła się tam wojna³³. Już rok po opublikowaniu pracy Helen książkę zaczęto tłumaczyć na język mandaryński. W tym samym roku Chińska Narodowa Federacja Stowarzyszeń Edukacyjnych rekomendowała, by Plan Daltonski przyjąć jako model do wdrażania w szkolnictwie podstawowym, a ów wzór zaczęło realizować wiele szkół.

Parkhurst była odbierana w sposób godny bohatera narodowego, jej idee edukacyjne zostały szeroko przyjęte przez nauczycieli w Chinach. Podróżowała

30 Tamże s. 142.

31 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 149.

32 Tamże, s. 146.

33 R. Berends, *Helen Parkhurst*, s. 154.

od prowincji do prowincji, spotykała się z tysiącami nauczycieli, dzieci i zainteresowanych osób oraz odwiedziła dziesiątki szkół. Prowadziła również wykłady i pokazy, a także pomagała, gdzie tylko mogła³⁴.

W dowód wdzięczności amerykańska reformatorka została szczerze obdarowana jedwabnymi haftami. Na jednym z nich umieszczony był znamieny tekst: „Matka wszystkich małych dzieci na świecie” oraz „Gwiazda Błogosławieństwa prowadząca dzieci”. Otrzymała ponadto pięć wachlarzy, wśród nich jeden szczególny z napisem „rewolucjonista w edukacji”³⁵.

Zanim Parkhurst opuściła Chiny, uczestniczyła w bankiecie dla 100 sławnych chińskich pedagogów. Przyjęcie wydane zostało przez drugiego prezydenta Chińskiej Republiki Li Yuan Hunga³⁶, który osobiście wręczył jej Order Zasługi dla chińskiej edukacji. Była pierwszą kobietą, która otrzymała to zaszczytne wyróżnienie. Kolejny rok natomiast przeznaczyła na wykłady, referaty, odczyty i dyskusje odbywające się na środkowym zachodzie Stanów. Zaproszenia (krajowe i zagraniczne) do wygłoszenia wykładów dla pedagogów zainteresowanych Planem napływały nieustannie.

Plan Daltonski szczyt popularności osiągnął w Chinach w latach 1922–1925 zarówno w dyskursie, jak i praktyce edukacyjnej. Pierwszą chińską placówką, która zastosowała Plan, była szkoła średnia w Wusong, gdzie wdrożono go jesienią 1922 r. Do 1925 r. ponad 100 szkół w całym kraju eksperymentowało z jego implementacją, choć z różnym czasem trwania oraz w odmiennych wariantach opartych na modelu Parkhurst. Analiza bazy danych czasopism i książek z lat 1920–1940 wskazuje na prawie 400 artykułów prasowych i ponad 20 książek zawierających wyrażenie „Plan Daltonski” oraz „Parkhurst” w wersji chińskiej³⁷.

Plan Daltonski spełnił również swoją funkcję podczas organizacji szkolnictwa w Rosji po rewolucji październikowej w 1917 r. Plan Laboratoryjny Parkhurst był eksperymentowany na dość dużą skalę i to nie tylko w dużych miastach, mimo że znaczną część społeczeństwa rosyjskiego stanowili analfabeci. Rewolucjoniści bowiem żywili optymistyczne oczekiwania wobec edukacji postrze-

34 Tamże, s. 155.

35 Tamże.

36 D. Lager, *Helen Parkhurst and the Dalton Plan*, s. 137.

37 Y. Zhou, P. van der Ploeg, *The Dalton Plan in modern China*, s. 1–18.

ganej jako instrument budowania socjalistycznej utopii. Dlatego w Związku Sowieckim intensywnie studiowano nowe zagraniczne osiągnięcia z zakresu edukacji i czytano najnowsze publikacje na ten temat: od Montessori do Kerschensteinera i od Deweya do Decroly'ego. Wiele prac zostało wtedy przetłumaczonych na język rosyjski. Z powodu zainteresowania Planem Dalton'skim Parkhurst została w 1924 r. poproszona o wizytę w ZSRS, co nie wzbudzało zdziwienia. Zaproszenie wysłała Nadieżda Krupska. Parkhurst jednak odmówiła, ponieważ miała już inne zobowiązania. Propozycja została ponowiona w następnym roku, lecz i tym razem Parkhurst z niej nie skorzystała, gdyż podróżowała do Chin i Japonii. Po raz trzeci zaproszenie z Rosji wysłano w 1926 r., ale Helen ponownie je odrzuciła z powodu wyjazdu do Wielkiej Brytanii. Ostatecznie więc Parkhurst nie była w Związku Sowieckim, choć w literaturze pojawiły się na ten temat potwierdzające wzmianki. Natomiast w artykule w „New York Times” z 1932 r. sama napisała, że „nigdy nie udało mi się na własne oczy zaobserwować edukacji dalton'skiej w Rosji”³⁸. Nieodwracalnie losy tej koncepcji zaprzepaścił Stalin, propagując powrót dyscypliny i autorytetu nauczyciela. Wyeliminowano nowatorskie, obce metody i techniki, a zagraniczne idee potraktowano jako burżuazyjne i reakcyjne. Parkhurst na informacje o rezygnacji ze stosowania Planu Dalton'skiego w kraju Rad nie pozostała obojętna i napisała:

Od 1918 roku z wielkim zainteresowaniem i ciekawością czytałam sprawozdania z zastosowania Planu Dalton'skiego w szkołach rosyjskich. Nigdy nie będąc w Rosji, aby zaobserwować z pierwszej ręki zastosowanie moich pomysłów, musiałam polegać na pisemnych raportach i informacjach przywiezionych mi przez rosyjskich i amerykańskich pedagogów. Jednak ani jeden raport czy wywiad nigdy nie przekonał mnie, że Plan Dalton'ski był naprawdę stosowany³⁹.

Wypowiedzią tą Helen chciała się zapewne zdystansować wobec komunizmu. Była przecież Amerykanką. Mimo to można przywołać nazwiska wielu rosyjskich zwolenników Planu Dalton'skiego z tamtych lat, jak np. Pawła.

38 R. Berends, *Helen Parkhurst*, s. 158.

39 Tamże, s. 159.

Blonskiego, Nikolaja Aleksandrowicza Gorbunova, Borysa Zhadovskiego, Aleksandra Grigoriewicza Kalashnikova, Ilję Iwanowicza. Merzona, Stanisława Toefilowicza Shatzkiego. W latach dwudziestych XX w. w ZSRR panował klimat sprzyjający poszukiwaniu nowych form edukacji, które mogłyby posłużyć kształtowaniu „nowego człowieka”, socjalistycznego. Plan Daltonowski był jedną z inspiracji, choć nigdy nie stał się tam systemem dominującym⁴⁰.

Ekspansja Planu Daltonowskiego w Ameryce i Europie

Rozprzestrzenianie się edukacji daltonowskiej w połowie lat dwudziestych XX w. w Wielkiej Brytanii, Japonii, Chinach i Związku Sowieckim było (mimo wszystko) zjawiskiem spektakularnym. Ale również w innych krajach, choć na znacznie mniejszą skalę podejmowano, z różnym skutkiem, inicjatywy związane z przystosowywaniem Planu Daltonowskiego, m.in. w takich państwach jak Chile, Dania, Szwecja, Norwegia, Niemcy, Polska, Austria, Hiszpania, Holandia, Szwajcaria, Francja, Rumunia, Bułgaria, Łotwa, Ukraina⁴¹.

Rozwój Planu Daltonowskiego za granicą na początku lat dwudziestych XX w. zapowiadał również świetlaną przyszłość w Ameryce. Profesor O'Shea z Uniwersytetu Wisconsin w 1923 r. napisał:

Pragnę wyrazić nadzieję, że będzie Pani w stanie zrealizować do końca plan edukacji daltonowskiej, którego jest Pani pomysłodawcą i którego wyższość tak skutecznie Pani udowodniła. Amerykańscy pedagodzy oczekują bardzo wiele od Planu Daltonowskiego, ponieważ spełnia on cel amerykańskiej edukacji lepiej niż jakiegokolwiek inny plan, który był proponowany w jakimkolwiek czasie⁴².

W tym samym liście dodał: „Ameryka jest prawdopodobnie winna światu pokazanie, jak ten plan może być praktycznie zastosowany w każdej fazie naszego systemu edukacyjnego”.

40 A. H. Tuhvatullin, *The Debate about Methods of Using the Laboratory Plan (Dalton Plan) During History and Social Studies Classes in the "Istoriik-Marxist" Journal in 1927*, „Journal of Sustainable Development”, 8 (2015) nr 4, s. 24–31.

41 R. Berends, *Helen Parkhurst*, s. 159.

42 Tamże, s. 160.

W 1926 r. Helen oddała się wykładom, referatom, odczytom i dyskusjom na środkowym zachodzie Stanów. Zaproszenia, z kraju i z zagranicy, do wygłoszenia wykładów dla pedagogów zainteresowanych Planem Daltońskim nadal napływały. Latem 1927 roku Helen wraz z kadrą nauczycieli z Nowego Jorku założyła szkołę pokazową na Uniwersytecie Stanowym Ohio w Columbus. W tym samym roku – jako pierwsza kobieta – została zaproszona do wygłoszenia inauguracyjnego przemówienia na tym uniwersytecie⁴³.

W przeciwieństwie do dynamicznego rozkwitu Planu Daltońskiego w niektórych krajach, jak np. w Wielkiej Brytanii, gdzie znalazł on podatny grunt dla idei indywidualizacji i autonomii ucznia, w innych państwach europejskich jego recepcja okazała się jednak bardziej powściągliwa. Nawet w Stanach Zjednoczonych, skąd wywodziła się koncepcja Parkhurst, rozpowszechnienie tej idei miało charakter ograniczony i nie zdobyło wysokiej pozycji na płaszczyźnie szerokiej reformy systemowej. Mimo wielkiego zaangażowania szkoleniowego Helen, liczba rzeczywistych wdrożeń Planu Daltońskiego w amerykańskich szkołach była rozczarowująca⁴⁴. Przyczynił się do tego m.in. wielki kryzys gospodarczy w USA, w 1929 r., podczas którego nastąpiło odejście od eksperymentalnych modeli edukacyjnych na rzecz bardziej „pewnych”, wypróbowanych, form tradycyjnych. Plany reform pedagogicznych (takich jak Plan Daltoński) były w czasach niepewności uważane za nazbyt ryzykowne.

Podobnie przebiegał rozwój Planu Daltońskiego w Hiszpanii w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. Następowало to w sposób niespójny, fragmentaryczny i ograniczony, co czyniło jego odbiór wyraźnie odmiennym od entuzjastycznego przyjęcia, jakie Plan zyskał w krajach anglosaskich, zwłaszcza w Wielkiej Brytanii. Pierwsze publikacje dotyczące tego projektu w Hiszpanii pojawiły się dopiero w 1923 r. i miały charakter wtórny, będąc najczęściej streszczeniami lub swobodnymi adaptacjami oryginalnych tekstów anglojęzycznych. Fernando Sáinz, główny promotorem tej metody w Hiszpanii, spełnił zarazem funkcję krytyka, poddając w wątpliwość jej uniwersalność oraz wykonalność w realiach szkół hiszpańskich. Problematiczne okazały się również przekłady prac Helen Parkhurst i Alberta Johna Lyncha, które nie tylko upraszczały oryginalne idee, ale nierzadko fałszowały ich sens. Mimo ograniczonego zasięgu,

43 Tamże, s. 197.

44 Tamże, s. 144.

Plan znalazł pewne zastosowanie w wybranych instytucjach edukacyjnych. Prywatne i eksperymentalne szkoły, takie jak Escuela Nueva Damon w Barcelonie czy hiszpańska szkoła międzynarodowa w Madrycie, deklarowały stosowanie tej koncepcji w praktyce. Natomiast w sektorze publicznym wdrażano jedynie pewne elementy systemu w sposób nieformalny lub intuicyjny, co potwierdzają świadectwa nauczycieli i uczniów Instituto-Escuela oraz grupy szkolnej „Cervantes” w Madrycie⁴⁵.

Recepcja Planu Daltonskiego w Hiszpanii była więc znacząco ograniczona. Wynikało to nie tylko z problemów interpretacyjnych i przekładowych, lecz także z głębokich rozbieżności ideowych. Plan Daltonski okazał się przykładem oferty, która nie zdołała skutecznie wpisać się w ideologiczne i instytucjonalne ramy edukacji hiszpańskiej pierwszej połowy XX w.⁴⁶

W Holandii Plan Daltonski został wprowadzony w 1923 r. przez Towarzystwo Dobrobytu Ogólnego. Była to organizacja pozarządowa wspierana przez zamożnych liberalno-protestanckich obywateli. W tym kraju hołdowano nauczaniu klasowemu, a ustawa o edukacji z 1920 r. zapewniała każdemu dziecku taką samą edukację niezależnie od jego pochodzenia społecznego. Nauczanie w całej klasie było normą, nauczanie zaś indywidualne – rzadkością.

Było ono jednak praktykowane w Wielkiej Brytanii, a wizytacje holenderskich pedagogów z prof. Philipem Abrahamem Kohnstamm z Uniwersytetu w Amsterdamie na czele, i ich zachwyt nad Planem Daltonskim przewijały się w publikacjach, w których podkreślali oni społeczne, kulturowe i dydaktyczne przyczyny, dla których uważano, że nauczanie w całej klasie stało się przestarzałe. Znamienna jest broszura jego autorstwa o tytule *Scholen met een losser klasseverband* (Szkoły z rozluźnioną strukturą klasową), w której apelował o „daltonizację” całej edukacji w Holandii⁴⁷.

Przez krótki czas w połowie lat dwudziestych ubiegłego wieku Plan Daltonski znajdował się w centrum uwagi. Początkowo nauczyciele nie wyrażali zainteresowania tego rodzaju edukacją, tzn. zindywidualizowanym stylem naucza-

45 M. M. del Pozo Andrés, S. Braster, *The Dalton Plan in Spain: Reception and Appropriation*, s. 113–134.

46 Tamże, s. 113–134.

47 P. van der Ploeg, *The Salient History of Dalton Education in the Netherlands*, s. 377.

nia, przede wszystkim z powodu zawodowego przywiązania do klasycznego modelu nauczania z całą klasą. W czasopiśmie natomiast toczyły się dyskusje zwolenników i przeciwników koncepcji. Wkrótce, podobnie jak w Wielkiej Brytanii i USA, Plan Daltoński został zaadaptowany, ale kosztem jego cech charakterystycznych. Było to nieuniknione z powodu praktycznych trudności napotykanych podczas wdrażania. Ostatecznie holenderska edukacja daltońska znacznie odbiegała od pierwotnego Planu Daltońskiego. Począwszy od lat dwudziestych XX w. zaczęto w Holandii coraz bardziej doceniać indywidualizację nauczania oraz uczenie się aktywne. Holenderskie Towarzystwo Daltona (Nederlandse Dalton Vereniging, NDV) zostało oficjalnie powołane 7 listopada 1931 r. Jego celem była promocja i rozwój edukacji opartej na założeniach Planu Daltońskiego, lecz tożsamość edukacji daltońskiej w Holandii przygasła wraz z utratą jej wzorcowej roli i ekskluzywności w wyniku wprowadzonych reform w szkolnictwie, które były nastawione na promowanie bardziej elastycznej edukacji. Holandia stała się z czasem tym krajem, w którym pojawiły się warunki, żeby Plan Daltoński mógł współcześnie przeżywać swój rozkwit.

Helen Parkhurst odwiedziła Holandię w latach trzydziestych XX w., biorąc udział w szkoleniach, wizytowała szkoły i popularyzowała swoją metodę, a kraj ten był dla niej jednym z najważniejszych „partnerów” międzynarodowych w propagowaniu na swój sposób idei daltońskich.

Podsumowanie

Upowszechnianie Planu Daltońskiego w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. jest rzadkim przykładem dynamicznego rozprzestrzeniania się nowatorskiej idei edukacyjnej, która – choć zrodziła się w amerykańskich warunkach – znalazła szeroki oddźwięk w wielu krajach świata. W opracowaniu przybliżony został nie tylko geograficzny zasięg oddziaływania koncepcji Helen Parkhurst, ale również ogromne znaczenie jej osobistego zaangażowania w propagowanie całego projektu Planu Daltońskiego. Dzięki intensywnym kontaktom międzynarodowym, licznym podróżom, konferencjom i publikacjom, Parkhurst utworzyła sieć praktyków i entuzjastów metody, która przez krótki, ale intensywny okres oddziaływała na reformy edukacyjne w Europie, Azji, Ameryce Południowej, a nawet – choć w sposób ograniczony i nietrwały – w Związku Radzieckim.

Szczególnie istotna była rola krajów anglosaskich i Japonii jako miejsc, gdzie idee propagowane przez Parkhurst znalazły podatny grunt do eksperymentów i adaptacji. W Wielkiej Brytanii działalność Belle Rennie i Rosy Bassett, wspierana przez lokalne Stowarzyszenie Daltonskie, umożliwiła praktyczne wdrożenie Planu w licznych szkołach. W Japonii, Chinach czy Chile – Plan Daltonski stał się symbolem nowoczesności i pedagogicznego postępu, nierzadko promowanego na szczeblu rządowym. Przykłady te dowodzą, że idea laboratorium edukacyjnego, pracy indywidualnej, planowania własnego procesu uczenia się oraz rozwijania odpowiedzialności i samodzielności ucznia miała uniwersalny potencjał, mimo różnic kulturowych i systemowych.

Niemniej, co wynika z analizy, nie we wszystkich krajach Plan Daltonski odniósł równie trwałe sukcesy. Trudności we wdrażaniu koncepcji, wynikające z ograniczeń instytucjonalnych, ideologicznych i społecznych, były widoczne zwłaszcza tam, gdzie dominowały tradycyjne formy kształcenia lub system edukacyjny ulegał upaństwowieniu i centralizacji. W takiej rzeczywistości, jak np. w Hiszpanii, Związku Sowieckim czy nawet Stanach Zjednoczonych, innowacyjne postulaty Parkhurst często były marginalizowane lub wypaczane. Tym samym upowszechnienie Planu Daltonskiego miało charakter selektywny i kontekstualny, a jego wpływ – choć niewątpliwy – nie wszędzie przybrał formę trwałej reformy edukacyjnej.

Podsumowując, międzynarodowy sukces Planu Daltonskiego w okresie międzywojennym był w dużej mierze zasługą determinacji jego autorki i siły oddziaływania idei, które wyprzedzały swoje czasy. Mimo zróżnicowanych form implementacji i losów wdrożeń, Helen Parkhurst zdołała wpisać swoją koncepcję w globalną historię edukacji progresywnej jako jedną z bardziej wpływowych prób przekształcenia szkoły tradycyjnej w środowisko uczące się aktywnie, autonomicznie i odpowiedzialnie.

Streszczenie: Artykuł przedstawia kierunki rozprzestrzeniania się Planu Daltonskiego na świecie po 1920 r., kiedy oficjalnie i w pełnym wymiarze został wprowadzony w szkole w Dalton, w Stanach Zjednoczonych. Do dzieła tego przyczyniła się Helen Parkhurst, której osobiste zaangażowanie, chęć dzielenia się wiedzą i doświadczeniem zamieniło się w ciężką pracę. Podczas wielu trudnych, odległych i egzotycznych podróży zapoznawała z ideą Planu Daltonskiego tysiące nauczycieli i pedagogów. Artykuł jest kontynu-

acją części pierwszej w której przedstawiłam początki pracy pedagogicznej i tworzenie się zrębów nowatorskiej koncepcji pracy z dziećmi, znanej aż do dzisiaj na całym świecie.

Słowa kluczowe: Helen Parkhurst, Plan Daltonski, globalny rozwój Planu Daltonskiego

Bibliografia

- Berends R., *Helen Parkhurst. Grondlegster van het daltononderwijs*, Deveter 2011.
- Dewey E., *The Dalton Laboratory Plan*, USA 1922.
- Jackman E. D., *The Dalton Plan*, „The School Review”, 28 (1920) nr 9, s. 687–696, DOI: 10.1086/437286.
- Lager D., *Helen Parkhurst and the Dalton Plan. The life and work of an American educator*, University of Connecticut 1983.
- Parkhurst H., *Wykształcenie według planu daltonskiego*, wstęp T. P. Nunn, uzupełn. sprawozdaniem R. Bassett i in., tł. Z. Umińska, H. E. Kennedy, wstęp do pol. wyd. T. P. Nunn, wstęp B. Rennie, Lwów–Warszawa 1928.
- Parkhurst H., *Education on the Dalton Plan*, wstęp T. P. Nunn, Londyn 1922.
- van der Ploeg P., *The Salient History of Dalton Education in the Netherlands*, „History of Education”, 43 (2014) nr 3, s. 372, DOI: 10.1080/0046760X.2014.887792.
- del Pozo Andrés M. M., Braster S., *The Dalton Plan in Spain: Reception and Appropriation*, „Revista de Educación”, 377 (2017) s. 113–134, DOI: 10.4438/1988-592X-RE-2017-377-355.
- Sheridan Marion C., *An Evaluation of the Dalton Plan*, „The English Journal”, 15 (1926) nr 7, s. 507–514.
- Swift E. J., *Mind in the Making: a Study in Mental Development*, New York 1908
- Tuhvatullin A. H., *The Debate about Methods of Using the Laboratory Plan (Dalton Plan) During History and Social Studies Classes in the “Istorik-Marxist” Journal in 1927*, „Journal of Sustainable Development”, 8 (2015) nr 4, s. 24–31.
- Zhou Y., van der Ploeg P., *The Dalton Plan in Modern China: Rising in Spirit Yet Failing to Become a System*, „Pedagogica Historica”, 61 (2025) nr 4, s. 552–569, DOI: 10.1080/00309230.2025.2459174